

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ОЛІЙНИК ЛАРИСА ІВАНІВНА

СТРУКТУРНІ, ПРАГМАТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІЛОГУ
(на матеріалі англійської мови)

Спеціальність 10.02.04 - германські мови

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1996

00759969 (2)

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі комунікації та лінгвоукраїнознавства Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, магістр освіти, доцент БІРКУН Л.В.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор КУЛІШ Л.Ю.

кандидат філологічних наук, доцент ТРИЩЕНКО І.В.

Провідна організація: Одеський державний університет імені І.Мечникова

Захист відбудеться "___"_____1996 р. о "___" год., в ауд.____ на засіданні спеціалізованої ради Д 01.01.09 при Київському університеті імені Тараса Шевченка (252017, м.Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано "___"_____1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

кандидат філологічних наук, доцент *Белова* Белова А.Д.

Дослідження мовленнєвого спілкування неможливе без розгляду такого співвідношення, як діяльність взагалі та мовленнєва діяльність зокрема. Поняття діяльності, спочатку запропоноване Вільгельмом фон Гумбольдтом, надалі одержало свій розвиток у багатьох наукових підходах до вивчення мовленнєвого спілкування. Концепція діяльності була покладена в основу психолінгвістики, соціолінгвістики та прагмалінгвістики. Об'єднує всі ці підходи те, що ініціатором мовленнєвої діяльності виступає суб'єкт. Але мовленнєва діяльність суб'єкта не може існувати ізольовано. Вона завжди цілеспрямована і має свого адресата, що дозволяє говорити не просто про дослідження мовленнєвої діяльності окремого суб'єкта, але і про дослідження міжсуб'єктної мовленнєвої взаємодії. Цей факт лежить в основі величезної кількості робіт по вивченню мовленнєвого спілкування двох комунікантів. Особливо плідними були останні десятиріччя. Але, на жаль, дослідження мовленнєвої взаємодії двох комунікантів не дає повної картини мовленнєвого спілкування, в якому можуть приймати участь троє і більше суб'єктів, дослідження ж багатостороннього мовлення малочисельні. Це і визначає актуальність даного дослідження. Актуальність цієї роботи вбачається у зверненні до найменш розробленого мовлення - полілогічного, вивчення якого буде сприяти удосконаленню опису навичок багатокomпонентної мовленнєвої, зокрема, етикетної мовленнєвої діяльності. Актуальність вбачається також у тому, що у зв'язку з комунікативним напрямом сучасного навчального процесу виникає необхідність у розробці комунікативних моделей, які відображають реально наявні частотні мовленнєві ситуації.

Мета дослідження полягає у виділенні і розробці моделі полілога як форми мовленнєвого спілкування, а також у відборі

ЛНБ ім. В. Стефанька
АН України

критеріїв комплексного аналізу полілога та виявленні як загальних, так і специфічних його можливостей. Пошук таких критеріїв та властивостей полілогів визначив дослідження полілога в наступних аспектах:

1. Виділення полілога як особливої форми мовленнєвого спілкування з залученням лінгвістичних та екстралінгвістичних даних.

2. Обґрунтування та дослідження трилога як однієї з форм полілогічного мовленнєвого спілкування.

Реалізація цієї мети зумовлює вирішення таких конкретних завдань:

а) визначення критеріїв встановлення меж полілога в мовленнєвому потоці, його видів та типів в залежності від структури полілога, наявної кількості комунікантів та розміщення їх мовленнєвих ходів;

б) визначення трилогічної єдності як вхідної частини трилога;

в) виявлення та класифікація формальних структурних типів трилогічних єдностей;

г) визначення прагматичних видів взаємодії інтеракціональних ходів в трилогічній єдності в залежності від її структурного типу;

д) дослідження залежності структурних та прагмалінгвістичних особливостей трилогічної єдності від впливу ситуації.

Матеріалом аналізу обрано дві тисячі фрагментів полілогів, які були одержані методом суцільної вибірки з художніх та драматичних творів англomовних авторів другої половини XX століття, загальним обсягом 25000 сторінок.

Методологічну базу становлять основоположні принципи діалектики як науки про загальні закони розвитку природи,

людського суспільства та думки, зокрема положення про системність, про нерозривний зв'язок мови, думки та об'єктивної дійсності.

Специфіка предмета та дослідницьких завдань визначили використання наступних методів аналізу: структурно-семантичного, функціонального, контекстуального. Приймаючи до уваги багатоаспектність проблеми, в ході дослідження застосовувались різноманітні підходи, а саме:

1. Прагматичний підхід, який дозволяє зважати на особисту характеристику комуніканта.

2. Психолінгвістичний підхід, що дає уяву про полілог як інтрасуб'єктну мовленнєву взаємодію декількох психологічних систем.

3. Соціолінгвістичний підхід, за умови якого увага приділяється характеристиці полілога з точки зору соціального статусу комунікантів та їх позиційних ролей.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що це перше дослідження, яке повністю присвячене комплексному вивченню полілога. У ході комплексного дослідження вперше були сформульовані поняття сумарного стимулу та сумарної реакції. Також вперше у вітчизняній германістиці дається визначення трилогічної єдності, висвітлюється функціональна та позиційна роль третього комуніканта. Вперше вводяться поняття сумісних, напівсумісних та несумісних мовленнєвих ходів, мовленнєвих ходів-дублікатів, езотеричних мовленнєвих ходів.

Теоретичне значення дослідження виявляється в тому, що методика комплексного аналізу полілога, яка запропонована в даній роботі на матеріалі англійської мови, може бути використана для аналізу полілога в інших мовах. Такий аналіз дає можливість оволодіти механізмом моделювання полілогів в різ-

них мовах.

Практична цінність вбачається в можливості використання результатів дослідження при читанні спецкурсів з теоретичної граматики, зокрема теорії дискурсу. Результати роботи також можна використати на практичних заняттях з англійської мови, приймаючи до уваги той факт, що запропоновані в дисертації структурні типи полілога є базовими в багатосторонньому мовленнєвому спілкуванні і легко моделюються на практиці. Таким чином, їх можна використати як учбові моделі.

Запропоновані в даній роботі ситуаційні типи полілогів можуть бути впроваджені як моделі для вивчення етикетного мовленнєвого спілкування.

Апробація роботи. По темі дисертації були зроблені доповіді на семінарі "Шляхи підвищення ефективності використання аудіовізуальних засобів і ЕОМ в процесі навчання іноземній мові" (Київ, 1988), науково-методичній конференції секції Всесоюзного НТТ ім. Попова (Москва, 1989), науковій конференції "Професійне спрямування при навчанні іноземним мовам" (Київ, вер.1989), науковій конференції "Функціональні та семантичні кореляції мовних одиниць" (Київ, квіт.1990), на засіданні кафедри англійської філології КУ (1990), на науковій конференції "Проблеми активізації навчання іноземним мовам в немовних вузах" (Київ, жовт.1991), на науково-практичній конференції "Проблемні питання методики викладання іноземних мов в вищій школі" (Київ, січ.1991), на Третій міжнародній науковій конференції "Навчання англійській мові в 21 сторіччі" (Одеса, квіт. 1996). Результати дисертації обговорювались на засіданні кафедри комунікації та лінгвокраїнознавства КУ (травень, 1996).

Основні положення дослідження, що подається на захист,

викладені у восьми публікаціях автора.

На захист виносяться такі твердження:

1. Принципова відмінність полілога від монолога і діалога полягає в тому, що останні є результатом зусиль одного (монолог) та двох (діалог) суб'єктів мовлення, тоді як полілог створюється мовленнєвими ходами трьох і більше суб'єктів, що призводить до змін структурних, прагмалінгвістичних та соціолінгвістичних характеристик.

2. Полілог має різні форми, види та модифікації. По угрупованню суб'єктів, приймаючи суб'єкта як суб'єкт-індивідуум або як суб'єкт-групу, визначаються дві форми: ентрагруповий полілог та інтрагруповий полілог. По кількості суб'єктів полілог ділиться на полілог-тріаду (трилог), полілог-квадролог, полілог-квінтолог, полілог-секстолог, що відбивають види. По реалізації інтенції суб'єктів полілоги мають прагматичні модифікації: монофонічні, поліфонічні, езотеричні. По прийняттю позиційних ролей суб'єктами мовлення полілоги мають соціоорієнтовані типи: ситуаційно-стандартні полілоги та ситуаційно-варіабельні полілоги. По спільності інтересів суб'єктів в мовленнєвій та немовленнєвій взаємодії полілоги діляться на полілоги-унісони та полілоги-протиріччя.

3. Полілоги можуть бути монотематичними, що розглядаються на рівні мікрополілогів, та політематично спорідненими, що функціонують на рівні макрополілогів.

4. Полілог може мати елементи більші ніж мовленнєвий хід - трилогічні, квадрологічні, квінтологічні єдності та блокові факультативні елементи - розщеплений монолог, ділог, поліділог.

5. Полілог на відміну від діалога може мати сумарний стимул та сумарну реакцію, а також сумісні, напівсумісні та

несумісні мовленнєві ходи. Відміною є також наявність поліадичних відносин між мовленнєвими ходами. До відзнак відноситься і можливість використання езотеричних мовленнєвих ходів та мовленнєвих ходів-дублікатів.

6. В трилозі одиницею, більшою ніж мовленнєвий хід, може бути трилогічна єдність, що має різні формальні структури. Диференціація формальних структур дозволяє моделювати триактні та чотириактні єдності.

7. В полілозі нульовий комунікативний акт має комунікативне значення і може бути одним із його компонентів. При наявності нульового комунікативного акту в трилозі виникає редукована форма трилогічної єдності. Таким чином, трилог і трилогічна єдність можуть бути повними /PT, PTE/ і редукованими /PT, PTE/.

8. В трилозі має місце особливий темпоральний режим мовленнєвих ходів (лінійна різночасовість продукування мовленнєвих ходів), що потрібно приймати до уваги при розгляданні властивостей реагування третього суб'єкта, мовленнєвий хід якого має різночасову відстань (T_2).

9. Успішна комунікація в трилозі залежить від способів підключення суб'єктів в міжособову мовленнєву дію, до яких відноситься поліадресатність як один із засобів номінації множинних суб'єктів і регуляції їх мовленнєвих взаємодій. Тільки в полілогічному типі мовленнєвої взаємодії можлива поліадресатність, яка реалізується через TAG-question, та переадресатність через посередника з метою непрямого (побічного) інформування.

10. Трилоги можуть мати місце як в стандартних, так і у варіабельних ситуаціях.

а) у варіабельних ситуаціях суб'єкти мовлення можуть

займати дійові позиції залежно від ступеня активності: лідера, активного реагента і аутсайдера; по особистому відношенню до наявної мовленнєвої ситуації: роль арбітра (розсуд), роль консиліатора (примирення), роль прохача (підтримка позиції іншого суб'єкта), роль порадника (прийняття рішення), роль розмикача мовленнєвого контакту між суб'єктами (експліцитне та імпліцитне переривання з наміром, переривання без наміру);

б) в стандартних ситуаціях має місце клас фіксованих, соціально детермінованих трилогів, одним з яких є трилог "Знайомство через посередника". В вищезазначеному трилозі мовленнєва взаємодія проходить в трикомпонентній ситуації і має ядро (саме представлення), а також в залежності від наявної ситуації може мати периферійне поле зачину та заключне периферійне поле. Ядро, або результативне центральне поле, включає фіксовані мовленнєві одиниці.

Структура та обсяг роботи. Мета та завдання дослідження визначили композицію роботи. Дисертація складається з вступу, трьох глав, заключної частини, бібліографії, списку джерел ілюстративного матеріалу та додатку.

У вступі обумовлюється вибір теми, визначається її актуальність та наукова новизна, теоретична і практична цінність, формулюються мета та завдання дослідження, твердження, що виносяться на захист, дається характеристика методів.

В першій главі проводиться короткий огляд наявних в лінгвістиці думок про полілог, а також огляд досліджень, проведених зарубіжними лінгвістами, що безпосередньо торкаються багатостороннього мовлення, вводяться критерії делімітації полілога як самостійної одиниці мовлення, обґрунтовуються ці критерії та критерії становлення меж полілога в безперервному мовленнєвому потоці, розглядаються різні форми, види і типи

полілога.

В другій главі розглядаються основні формальні структури трилогічної єдності, досліджуються типи взаємозв'язку мовленневих ходів, їх специфічні властивості, дається класифікація комунікативних зв'язків та їх статистичний опис, досліджуються способи включення суб'єктів в мовленнєву взаємодію.

В третій главі описується вплив ситуації на процес мовленнєвої взаємодії, досліджується динаміка розгортання мовленнєвої взаємодії, визначається вплив стандартних та варіабельних ситуацій на вибір мовленневих одиниць, детально досліджується структура та вибір мовленневих одиниць у фіксованому, соціально детермінованому трилозі "Знайомство через посередника".

В заключній частині робиться підсумок дослідження полілога та окреслюються перспективи його подальшого дослідження.

В додатку 1 наводиться фрагмент драматичного тексту, вибраного для дослідження системно-структурної організації мовленнєвого потоку, що створюється зусиллями суб'єктів, кількість яких більше двох. В додатку 2 даються приклади, що ілюструють 27 комунікативних типів зв'язку між мовленневими ходами в трилогічній єдності. В додатку 3 приклади, які подаються в трьох таблицях, демонструють тип трилога "Знайомство через посередника" в стандартних ситуаціях, що мають фіксовану структуру та деформовану структуру.

ЗМІСТ ТА ГОЛОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Різне тлумачення полілога лінгвістами інколи призводить до протилежних розумінь його сутності, як у випадку з визначеннями полілога у Девкіна В.Д., який вважає, що полілог зводиться до декількох перехрещених діалогів, та Ляховицького

М.В., з точки зору якого полілог є не що інше як поєднання діалога і монолога. Під зовсім іншим кутом зору розглядає полілог Гончаренко С.В., який відносить полілог до різновиду монолога і визначає його як виконання одного і того ж тексту повідомлення різними адресантами. В той же час Винокур Т.Г. трактує полілог як розмову зразу декількох мовців, яка розвивається як динамічний обмін короткими репліками. Це далеко не повний перелік протилежних думок про полілог, але і він вказує на необхідність дослідження структури полілога з метою створення цілісної думки про полілог як мовленнєву форму.

При дослідженні полілога нами в основу було покладено розуміння мовленнєвих дій суб'єктів мовлення як сумісної діяльності. Будь-яка сумісна діяльність відбиває функціональну цілісну систему взаємодій (Анохін, 1978). Системний підхід виключає розгляд взаємовідносин ізольовано. Це завжди відносини або між системою та середовищем, або між елементами системи, або елементами та системою. Елемент виступає як підсистема, і такі підсистеми взаємодіють в рамках цілісної системи. Приймаючи до уваги теорію функціональних систем П.Л.Анохіна, ми розглядаємо полілог як функціонально цілісну систему мовленнєвих та немовленнєвих взаємодій декількох суб'єктів. В основу такої системи покладена інтеграція одиничних сил як підсистем. В ході інтеграційної діяльності кожний мовець робить свій внесок в загальногрупову мовленнєву взаємодію, а також виконує контроль та оцінку внеску решти мовців в загальногруповий результат. Таким чином, полілог - це особлива форма багатосторонньої мовленнєвої та немовленнєвої діяльності, відмінної від діалога та монолога, системно-структурна організація якої базується на полілогічних елементах мовлення, що засновані на міжсуб'єктній взаємодії при наявності ін-

тегративно-міжособового мотиву.

Системно-структурна організація полілога визначається не тільки присутністю інтегративно міжособового мотиву, але й наявністю інтенцій суб'єктів, спрямованих на реалізацію цього мотиву. Реалізація інтенцій суб'єктів мовлення може мати як індивідуальний характер (Monologic Speech Acts), так і залежати від наміру всієї групи (Group Speech Acts). Дослідження полілога показало, що спосіб реалізації інтенцій призводить до його варіативності і зумовлює його різні *форми, види та типи*.

Приймаючи суб'єкта мовлення як суб'єкта-індивідуума, або як суб'єкта-групу ми поділяємо полілог на дві форми: а) ентрагруповий полілог; б) інтрагруповий полілог. Ентрагруповий полілог може мати місце при дистанційному контакті (аудіополілог, відеополілог) та при безпосередньому контакті суб'єкта-індивідуума плюс суб'єкта-групи (лектор---аудиторія), або суб'єкта-групи плюс суб'єкта-групи (актори --- глядачі). Інтрагруповий полілог проходить тільки при безпосередньому контакті суб'єкт-індивідуумів. Безпосередній контакт мовців спричиняє таку системно-структурну організацію, яка базується на поліадичних відносинах (в термінах Кондакова). Складність поліадичних відносин в межах полілога збільшується в залежності від кількості суб'єктів мовлення. Необхідність прийняття до уваги при дослідженні взаємовпливу поліадичних відносин потребує поділу полілога в залежності від кількості суб'єктів на відповідні види: полілог-тріада, або трилог (три суб'єкти), полілог-квадролог (чотири суб'єкти), полілог-квінтолог (п'ять суб'єктів), полілог-секстолог (шість суб'єктів). При наявності семи і більше суб'єктів мовленнєвої взаємодії полілог втрачає свої рамки і виходить з-під контролю якраз внас-

лідок граничної складності поліадичних відносин між суб'єктами.

Типи (або модифікації) полілога виділяються в безпосередній залежності від типу сполучення базових та факультативних елементів.

БАЗОВІ ТА ФАКУЛЬТАТИВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПОЛІЛОГА

Найменшими базовими одиницями полілога є мовленнєвий крок та мовленнєвий хід суб'єкта взаємодії. Щодо мовленнєвих ходів, то вони можуть бути сумісними, напівсумісними та несумісними, оскільки мовленнєві ходи продукуються трьома і більше мовцями, є залежними один від одного і входять в поліадичні відносини.

Мовленнєвий хід, що є безпосередньою реакцією на мовленнєвий хід попереднього мовця та виступає стимулюючим ходом для наступного суб'єкта мовлення, ми називаємо сумісним мовленнєвим ходом і приймаємо як найменший базовий елемент полілога. Напівсумісний мовленнєвий хід - це мовленнєвий хід, що є безпосередньою реакцією на мовленнєвий хід попереднього мовця, але не знаходить свого адресата. Таким чином, він сумісний з попереднім і несумісний з наступним мовленнєвим ходом. Під несумісним мовленнєвим ходом ми розуміємо мовленнєвий хід, що виникає внаслідок бажання мовця виявити своє ставлення до ситуації в цілому. Такий хід не є реагуючим безпосередньо на попередній мовленнєвий хід та не виступає стимулюючим для наступного мовленнєвого ходу. Прикладом може бути полілог: (K1) Marston:(to Wargrave) Don't know about you, but I feel I need another drink. (K2) Wargrave: I agree. (K1) Marston: I'll get them. (K3) Mackenzie: (Muttering angrily) Preposterous - that's it is - Preposterous. (K1) Marston: Whiskey for you, Sir Lawrence? (K4) Emily: I should

like a glass of water, please. (K5) Vera: Yes, I'll get it. I'll have a little whiskey too.

(A.Christie, p.21)

Мовленнєвий хід комуніканта КЗ є несумісним з жодним із продукованих мовленнєвих ходів в наведеному полілозі та розглядається нами як тематично відокремлений. Наступний полілог має тематично співпадаючий несумісний хід. (K1) Corporal: It is no reflection on madame. It is a matter of routine nothing more. (K2) Stranger (murmuring): The Great God Routine! (K3) Madame: To ask for his paper was routine, to insist on their production is discourtesy. (Daviot G., p.135) Напівсумісні та несумісні мовленнєві ходи класифікуються нами як найменші факультативні елементи полілога.

До блокових факультативних елементів полілога ми відносимо розщеплений монолог, ділог, поліділог. Розщеплений монолог - це блок мовленнєвих ходів декількох суб'єктів, що включає велику за обсягом мовленнєву подію, яка продукується одним суб'єктом на протязі достатньо довгого часу при збереженні однієї теми та має короткочасні інтродукції мовленнєвих ходів декількох суб'єктів мовлення як реакцій. Ділог - це блок мовленнєвих ходів двох суб'єктів мовлення, що може мати місце в полілозі, та входження якого обумовлюється бажанням мовців зробити уточнення з приводу предмета або події, що обговорюється на цей час. Слід прийняти до уваги, що тільки збереження теми дозволяє говорити про наявність в полілозі ділога. Якщо ж два мовці відокремлюються і змінюють загальну тему полілога, то це слід розглядати як перехід до діалога. Поліділог - це блок мовленнєвих ходів декількох мовців, що може входити до полілога у вигляді діадичних відносин на фоні поліадичних відносин. Як і у випадку з ділогом, входження полі-

діалога до полілога обумовлюється збереженням загальної теми. Прикладом може бути фронтальна бесіда викладача та студентів, перекличка в армії і т.і. Поліділог також є факультативним елементом в полілогі.

СТРУКТУРНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ТИПИ (МОДИФІКАЦІЇ) ПОЛІЛОГА

Вибір тієї чи іншої форми комунікації, в структурі якої можуть бути базові або факультативні елементи, визначає типи полілога. В ході дослідження було виявлено наступні структурні типи полілога: 1). Полілоги, що складаються тільки з базових елементів. 2. Полілоги, що складаються з базових і факультативних елементів. 3. Полілоги, що складаються з факультативних елементів, які інтегруються в єдине ціле через "вузол з'єднання".

Базуючись на прагматичному підході, що дозволяє розглядати суб'єкт як особистість, яка впливає на хід дискурсу, можна виділити прагматичні модифікації полілога: монофонічний, поліфонічний та езотеричний. Можливість суб'єкта мовлення реагувати на вербальний вислів та стимулювати іншого суб'єкта дозволяє класифікувати вербальні вислови як реагуючі та стимулюючі. Загальноприйнято, що один стимул (або реакція) належить одному суб'єктові. З нашої точки зору це відповідає дійсності в діалозі. В поліфонічному ж полілогі слід спиратися на такі поняття як "сумарний стимул" та "сумарна реакція" (наші робочі терміни).

Сумарний стимул - це мовленнєві ходи декількох суб'єктів, що послідовно або одночасно продукуються та направлені на одного суб'єкта з метою викликати його вербальну/невербальну реакцію. Сумарна реакція - це об'єднані мовленнєві ходи декількох суб'єктів, що продукуються послідовно або одно-

часно як реакція на один стимул. Наявність в полілозі або сумарного стимулу, або сумарної реакції (або обох одночасно) при співпадаючих інтенціях суб'єктів і визначає поліфонічний полілог.

Езотеричний полілог як прагматична модифікація ентрагрупового полілога був досліджений на мовленнєвій події в умовах дистанційного спілкування трьох суб'єктів по телефону. Наявність третього "таємного" комуніканта в езотеричному полілозі призводить до виникнення специфічного мовленнєвого ходу, який ми називаємо "прихованим, або езотеричним мовленнєвим ходом". Досліджуючи прагматичний аспект поведінки суб'єкта в езотеричному полілозі, ми прийшли до висновку, що прийняття до уваги інтенцій комунікантів дозволяє виявити дихотомію "бажання-небажання" прихованого комуніканта та "дозвіл-заперечення" головного комуніканта. Так, мають місце наступні дихотомічні пари (ДП): ДП1: "бажання /+/- дозвіл /+/-"; ДП2: "бажання /+/- заперечення /-/-"; ДП3: "небажання /-/- дозвіл /+/-". Знак /+/- означає внутрішню позитивну інтенцію, а знак /-/- - негативну. Найбільш продуктивною (під продуктивністю ми розуміємо реалізацію інтенцій комунікантів) є дихотомічна пара ДП1.

Сумісні мовленнєві ходи, що продукуються відповідно кожним суб'єктом мовлення як безпосередня реакція на ініціальний мовленнєвий хід, визначаються нами як структурно-прагматична єдність. Так, в наведеному нижче полілозі-квадролозі в таку прагматичну єдність об'єднуються перші чотири мовленнєві ходи. Ця структурно-прагматична єдність складається з першого ініціального ходу комуніканта K1 та сумарної реакції комунікантів K2, K3, K4, що роблять наступні три мовленнєві ходи як безпосередні реакції. (K1) Flore: What about the food idea?

(K2) Armstrong: No, no, let's stay here. We're safe here. (K3) Vera: I can't say I am hungry. (K4) Lombard: I'm not revenous myself. You can go out and have a guzzle by yourself, Blore. (K1) Blore: Tell you what. Suppose I go and bring in a tin of biscuits? (K4) Lombard: Good idea. (A.Christie, p.59)

Сумісні ходи, що належать трьом комунікантам відповідно, складають трилогічну єдність (ТЄ). Оскільки комунікативне значення має і акт мовчання (або нульовий мовленнєвий акт в термінах В.В.Богданова, 1986, 12-18), то трилогічна єдність може бути повною (наявність всіх мовленнєвих ходів) та редукованою (наявність нульових мовленнєвих актів). В дисертації досліджується:

а) повна трилогічна єдність /ПТЄ/. Наприклад: (K1) Veronica: I hope you don't think it's just too awful of me butting in like this. (K2) Lady Angkatell: Not at ail. (K3) Sir Henry: We are honoured. (A.Christie, p.192)

б) редукована трилогічна єдність /РТЄ/, прикладом якої може бути наступний трилог: (K1) Mrs. Boynton: ...You and Ray go. I want my spectacles. You two go on. Nadine and I follow. (K2) Lennox and (K3) Raymond move to the lift door. (A.Christie, p.100)

Функціонування будь-якої системи можна описати за допомогою теорії графів (Сікорський, 1977, 45-46). Спираючись на теорію циклічності системи та на теорію графів при дослідженні були виділені та представлені схеми найбільш вживаних формальних структур ТЄ, які описані як триактна радіальна структура з послідовним реагуванням, триактна радіальна структура з одночасним реагуванням, триактна кільцева структура, чотириактна розбіжна радіальна структура, чотириактна збіжна радіальна структура, чотириактна двохланцюжкова структура з пе-

реключенням адресатності. Формальні структури демонструють лінійний напрямок передачі мовленнєвого повідомлення. Комунікативна природа зв'язку мовленнєвих ходів закладена в розумінні не тільки впливу адресанта на адресата, але й того, що будь-який акт комунікації спрямовується на взаємодію і має зворотній зв'язок. В ТБ така взаємодія відбувається між адресантом та поліадресатами. Биникають комунікативні структури з моно- та поліадресатністю, що можна класифікувати як: 1. Поліадресатна комунікативна структура зі співадресатами, що розглядаються нами як: а) триактна ТБ з одночасними реагуючими мовленнєвими ходами; б) триактна ТБ з двома реагуючими нульовими актами; в) триактна ТБ з одним реагуючим мовленнєвим ходом та одним реагуючим нульовим актом. 2. Поліадресатна комунікативна структура з прямим та побічним адресатом (переадресація через посередника). Наприклад: (K1) Mrs.Boynnton: Tell her to go away. (K2) Raymond: I... please go away.(K3) Sarah: I'm not going. (K1) Mrs.Boynnton: Tell her to leave you alone. (K2) Raymond: I...You'd better - leave me alone.(K3) Sarah:Your mother and i are going to have a talk. (A.Christie,p.119)

3. Поліадресатна комунікативна структура з роздвоєним мовленнєвим ходом (реалізація з використанням TAG-question), яка може бути проілюстрована наступним прикладом: (K1) Carla: Oh, i know it was meant to be kind. But kindness doesn't really help. (K2) Meredith: You know the facts - (to Justin) doesn't she? (K3) Justin: Yes, sir, she does. (A.Christie,p.598)

ТБ розглядається як смислова, комунікативна та структурна єдність, що притаманна текстовій єдності, і як текстова єдність має в своїй основі цілісність і зв'язність. Зв'язність, що є категорією лінгвістичною і визначається на де-

кількох послідовних реченнях, лежить в основі організації мовленнєвих ходів в ТЕ в єдине семантичне ціле. Між мовленнєвими ходами виникають комунікативні, функціональні, смислові (змістовні) та граматичні зв'язки. Спираючись на розуміння комунікативного типу зв'язку та їх класифікацію, запропоновану Девкіним В.Д. (1981, 27-35) для діалогів, нами було виявлено 27 комунікативних сполучень в ТЕ, що вказує на їх велику варіативність. З метою визначення активної наявності того чи іншого типу комунікативного сполучення було проведено статистичний розподіл комунікативних типів зв'язку в ТЕ в обмеженому масиві мовленнєвих подій з використанням методу вибіркового спостереження (при вибіркового методі розглядаються не всі одиниці, а лише деякі, відібрані випадково, Нелюбін, 1983, 51). Аналіз даних дозволяє робити висновок, що найбільш частотним комунікативним типом зв'язку речень є сполучення інтерогатив-декларатив-декларатив (19,22%), декларатив-інтерогатив-декларатив (14,67%), декларатив-декларатив-інтерогатив (11,56%).

В ТЕ на характер стимулювання та реагування має вплив темпоральний режим мовленнєвих ходів, а саме спосіб контролю та регуляції темпорального режиму учасниками, що регламентують час та спосіб підключення кожного з мовців. З цієї точки зору цікавим є мовленнєвий хід третього комуніканта, що має віднесення в часі T_2 , де T - час мовленнєвого ходу першого комуніканта, а T_1 - час мовленнєвого ходу другого комуніканта. Цей факт є дуже важливим для змісту та структури мовленнєвого ходу. Оскільки мовленнєвий хід третього комуніканта орієнтований на попередній мовленнєвий хід другого комуніканта, то він рідко буває інформаційно однозначним. Таким винятком є продукування однакових висловів в мовленнєвих хо-

дах-дублікатах, коли лексичне наповнення мовленнєвого ходу третього комуніканта КЗ ідентичне лексичному наповненню мовленнєвого ходу комуніканта К2. Як, наприклад, введеному нижче квадролюзі при лінійній різночасовості продукування мовленнєвих ходів: 1st man: It is fear! 2nd man: It is fear! 1st woman: It is fear! 3rd man: It is fear! (Anderson M., p.330-331) Темпоральний режим не має впливу на інформаційну насиченість і при паралельному (одночасному) продукуванні мовленнєвих ходів, при якому комуніканти не мають змоги прийняти до уваги інформаційне насичення висловів один одного. Прикладом може бути трилог: (K1) Inspector: Gudgeon. (K2) Doris: And hope I've done right in coming to you, but what they'll say to me in the servants' hall I don't know, but what I felt was - let -- (K3) Sergeant: Justice be done (K2) Doris: together Justice be done (K3) Sergeant: You did quite well, my girl. (A. Christie, p.235)

Як було зазначено вище, кожний мовленнєвий хід робиться в свій період часу і, таким чином, займається своя особиста позиція. Залежно від позиції мовленнєвий хід комуніканта К2 в момент T_1 розглядається нами як інформаційно незалежний, а поєднаний з ним мовленнєвий хід комуніканта К3 в момент часу T_2 як інформаційно орієнтований (за винятком мовленнєвих ходів-дублікатів та одночасно продукованих мовленнєвих ходів). Інформаційно орієнтовані мовленнєві ходи можуть мати наступні структурно-семантичні типи: МхРКЗ-протиріччя, МхРКЗ-унісон (підтвердження), МхРКЗ-доповнення, МхРКЗ-уточнення, МхРКЗ-переривання (експліцитне переривання із запланованим наміром, імпліцитне переривання з наміром, переривання без наміру), де МхРКЗ означає мовленнєвий хід-реакцію третього комуніканта.

Невід'ємною складовою частиною процесу комунікації є

ситуація. Через досвід комуніканта, його можливість прогнозувати ситуацію формується модель ситуації в еталонах сприйняття дійсності, які з одного боку залежать від минулого соціального досвіду людини, а з другого - від завдання та мотиву діяльності. Якщо розуміти мовленнєву ситуацію як ситуацію акту мовлення, як складне ціле, що включає адресанта і адресата мовлення з усіма їх соціально-демографічними (соціальні відношення та позиційні ролі комунікантів) властивостями, з характеристиками відношень між ними, як середовище мовленнєвої дії, як тему мовленнєвого творення і, нарешті, як функцію всього попереднього, лінгвістичну причетність мовленнєвої дії (Аврорін В.А., 1975), то стає обгрунтованою необхідність детального дослідження динаміки ситуації в полілозі.

Динаміка ситуації залежить, по-перше, від єдності та зацікавленості в спільній діяльності (1), по-друге, від рівня інформованості (2), по-третє, від рівня активності комунікантів (3), по-четверте, від статусу комунікантів, їх соціальних та індивідуальних характеристик, їх відношення до наявної ситуації, їх відношення один до одного (4).

(1) Координація зусиль суб'єктів мовлення призводить до кооперативного типу мовлення і створює полілог-унісон. Прикладами можуть бути полілог-розпитування та полілог-обговорення. До їх головних характеристик належать дотримання теми учасниками, готовність вступити в полілогічну мовленнєву діяльність, дотримання принципів включення в хід мовленнєвого акту, дотримання етикетних обумовлень. Порушення принципів кооперування веде до конкурентного типу, в якому закладений антагонізм думок. Це і перехват ініціативи ведення полілога, і введення нової теми, в зв'язку з чим виникає політемність при збереженні домінантної теми. Ця група об'єднується в по

діалог-протиріччя (полілог-диспут, полілог-спір).

(2) За рівнем інформованості необхідно брати до уваги як адитивне /кумулятивне/ та неадитивне накопичення інформації, так і інформаційний напрямок. В трилозі адитивна інформація поступає на запит першого комуніканта в сумі двох відповідей. У разі збільшення кількості мовців виникає поступове накопичення інформації. При наявності запиту (запитання поставлене) відбувається маніфестована кумуляція інформації. Але в потоці мовленнєвого спілкування навіть при неінформаційному напрямку висловлювання за умови достатньо довгої мовленнєвої взаємодії виникає прихована кумуляція інформації. Чим вища інформаційна обізнаність комуніканта, тим більша інформаційна насиченість висловлювання і тим ефективніша кумуляція інформації. Але оскільки не всі комуніканти володіють однаковим рівнем інформації, виникають інформаційні піки, тобто наявність найбільшої її кількості у тих мовленнєвих ходах, що належать найбільш інформованому учаснику, за рахунок якого і виникає ефективне накопичення інформації.

(3) За рівнем активності комунікантів в полілозі має місце їх "добровільне" та "примусове" підключення. Оскільки ініціатор полілога визначає напрямок адресатності, то його можна назвати лідером комунікативної дії. Відповідно, комуніканта К2 - активним реагентом, а комуніканта К3 - аутсайдером. Для успішної комунікації необхідна відповідність реакції активного реагента експектаціям лідера. В протилежному випадку позицію активного реагента займає аутсайдер, що відбувається коли: а) активний реагент не уважно слухав лідера і робить свій запит-уточнення, при цьому аутсайдер перехватує ініціативу і дає очікувану лідером інформацію; б) активний реагент не бажає вступати в комунікацію, виявляти свою точку

зору, надавати інформацію, оцінювати ситуацію й т.ін.; в) активний реагент не може дати компетентну відповідь. В одночасних мовленнєвих ходах ми маємо два активних реагента.

(4) При розподілі ролей по відношенню комунікантів до мовленнєвої ситуації слід відзначити поліфункціональність ролі третього комуніканта КЗ - аутсайдера. Він може виконувати контактопідтримуючу, контактовстановлюючу та контакторозмикаючу функції, приймаючи на себе різні ролі: роль "арбітра", роль "консиліатора (заспокоювача)", роль "прохача в підтримку іншого (заступника)", роль "едвайзера (рекомендувача)". Такий діапазон варіативності можна виявити в нестандартних ситуаціях. В стандартних же ситуаціях (зокрема в ритуальних) цікавим для дослідження є фіксовані, соціально детерміновані трилоги, до яких ми відносимо тип трилога "Знайомство через посередника". Даний трилог має центральне поле (ядро - сам мовленнєвий акт представлення) і в залежності від ситуації може мати периферійні поля - формуюче периферійне поле та завершальне периферійне поле. Ми розглядаємо центральне поле мовленнєвої взаємодії як одиницю, що має трикомпонентну ситуацію. Ця трикомпонентна ситуація складається з трьох підситуацій, котрі відображають ступеневий характер знайомства через посередника. Перший ступінь - підситуація №1 "перед представленням". Сюди входить блок фіксованих мовленнєвих одиниць, що вводять в процес знайомства. Другий ступінь - підситуація №2 "акт представлення - називання". Сюди входить блок фіксованих одиниць сумісно з варіабельними мовленнєвими одиницями. Це імена, прізвища, що продукуються в чітко установленій послідовності. Третій ступінь - підситуація №3 "після представлення". Завершує представлення комунікативний блок фіксованих мовленнєвих одиниць, що закріплює акт знайомства. Це сума зусиль

підситуацій №1 та №2.

Фіксовані мовленнєві одиниці, незважаючи на свою стереотипність, можуть відбивати відношення самого посередника до акту знайомства. За характером вияву відношення вводні фіксовані мовленнєві одиниці поділяються нами на нейтральні (This is ..., It is ..., Here is ...), хезітаційні (May I ..., Can I...., Let me ...), інтенційні (I wish to present, I want you to meet), спонукальні (типу You must meet...).

Серед факторів, що впливають на форму знайомства через посередника, є фактори загальні (середовище, вік, службовий та соціальний стан) та особливі, що є характерними тільки для цього виду трилога. До таких факторів належать рівень знайомства посередника з кожним учасником та рівень зацікавленості. В ситуації, коли посередник знайомий тільки з одним учасником, змінюється регламент представлення. Посередник виконує стимулюючу функцію, використовуючи тільки першу частину підситуації №2 - "Mr..." , не називаючи прізвища. Таким чином, посередник займає очікувальну позицію. Іноколи на це вказує "-er-", як, наприклад, " Mr. ... -er-...". Вирівнювання ситуації відбувається внаслідок підхоплення та продовження мовленнєвого ходу тим, кого називають. Рівень зацікавленості також змінює регламент представлення, якщо стимулюючу функцію виконує не посередник, а той, кого він представляє. Бажання бути представленим формується як запит про знайомство через периферійне поле. В цьому випадку ситуація запиту знайомства як периферійне поле передре трикомпонентній ситуації 1 таким запитом може бути такий вислів, як: " Won't you introduce me?". Наявність цих факторів, притаманних тільки полілогічному мовленню, створює умови для виникнення деформованої структури представлення.

Таким чином, підводячи підсумок, можна стверджувати, що полілог - це надзвичайно складна мовленнєва форма з особливою структурою, що потребує детального дослідження. Слід зазначити, що поданий спосіб аналізу полілога (зокрема, трилога як форми полілога) вбачається необхідним у зв'язку з тим, що виділення формальних структур, дослідження особливостей полілогічних мовленнєвих ходів дозволяє створити оптимальні моделі полілогів, які є своєчасними у зв'язку з висуненням на передній план комунікативного типу навчання, тому що методичні можливості полілога є перспективними для області інтеракційних стилів.

Головний зміст дисертації відображено в наступних публікаціях автора:

1. Полилог как форма общения //Материалы докладов Московской городской научно-технической конференции, посвященной Дню радио. - М., 1989. - С.62-63.

2. Прагматическая характеристика трилога //Функциональные и семантические корреляции языковых единиц: Тезисы Всесоюзной конференции. - К., 1990. - С.184 (в соавт.).

3. К проблеме выделения полилога как формы общения //Профессиональная направленность в обучении иностранным языкам. - К., 1991. - Часть 1. - С.26-29 (в соавт.).

4. Роль психологического фактора при составлении коммуникативных упражнений //Профессиональная направленность в обучении иностранным языкам. - К., - Часть 2. - С.146-150 (в соавт.).

5. Этнопрагмалингвистические характеристики контактоустанавливающего трилога //Проблемные вопросы методики преподавания иностранных языков в высшей школе. - К., 1991. - С.96-98.

6. Влияние ситуации на речевое взаимодействие в полило-

ге-триаде//Проблемы активизации обучения иностранным языкам в неязыковых вузах: Материалы научной конференции. - К.,1992. - С.86-92 (в соавт.).

7.Общность интересов в речевой и неречевой деятельности// Проблемы активизации обучения иностранным языкам в неязыковых вузах: Материалы научной конференции. - К.,1992. - С.96-98.

8.Developing students' communicative competence//IATEFL Ukraine Third International Conference "English Language Teaching for the 21st Century in Ukraine",26-28 April,1996. - Odessa,1996. - P.94-95.

Oliynyk L.I. Structural, Pragmatic and Functional Characteristics of Polylog (on Material from the English Languages).

The dissertation submitted for the Candidate of Philology degree. Speciality: 10.02.04 - Germanic Languages. Taras Shevchenko Kyiv University, Kyiv, 1996.

Dissertation is presented to defend theoretical research on polylogs as forms of the multi-party conversation. It has been established that polylogs have hierarchical structures of basic (fundamental) and facultative elements. Functional analysis of the polylogs has shown that interlocutors in the multi-party conversation are engaged in the joint efforts of constructing a text. Three-party interaction patterns of communication (structural models) have been selected. The research proves that turn-taking and different time distance of interlocutors' utterances affect the functional interconnections. The influence of the extralinguistic factors on a polylogs' structure in standard and non-standard

situations has been revealed.

Олейник Л.И. Структурные, прагматические и функциональные характеристики полилога.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 - Германские языки, Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1996.

Защищается диссертация, содержащая комплексное исследование полилога как формы многостороннего речевого общения на материале английского языка. В ходе исследования было установлено, что полилог имеет сложную иерархическую структуру базовых и факультативных элементов. Были выявлены изовариантные структурные модели интрагруппового полилога как системы, установлена природа совместимых, полусовместимых и несовместимых речевых ходов, их коммуникативных и функциональных связей. Определено влияние экстралингвальных факторов на функционирование полилогов в стандартных и переменных ситуациях.

Ключові слова: багатостороння мовленнєва взаємодія, мовленнєвий хід, полілогічна єдність, трилог, поліадресатна структура, інформативна неоднозначність, динаміка розгортання ситуації.

438905

Ав. 35.606

Зак. № 6--0110

П.Ц.К.У. Киев, Б. Шевченко, 14